

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ҚОРАМОЛЧИЛИК МАҲСУЛОТЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ДИНАМИКАСИ ВА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ

*Қорақалпоғистон - қишлоқ хўжалиги ва
агротехнологиялар институти уқитувчиси
Балташев Журсинбай Муратбаевич*

Аннотация: Ушбу мақолада чорвачилик соҳасининг миллий иқтисодиётдаги аҳамияти, чорвачиликни ривожлантиришга таъсир қилувчи омиллар, шуниндек, ушбу соҳани ривожлантиришдаги қийинчиликлар, уларнинг ечимлари ва истиқболдаги режалари муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: чорвачилик, қорамолчилиқ, агросаноат мажмуаси, рентабеллик, қишлоқ хўжалиги, давлат.

Аннотация: В статье обсуждается роль животноводства в национальной экономике, факторы, влияющие на развитие животноводства, а также проблемы в развитии этого сектора, их решения и планы на будущее.

Ключевые слова: животноводство, скотоводство, агропромышленный комплекс, рентабельность, сельское хозяйство, государство.

Annotation: This article discusses the role of livestock in the national economy. The power factors influencing the development of the livestock sector, as well as the challenges in the development of this sector, connectivity solutions and future plans are also considered.

Key words: animal husbandry, livestock, agro-industrial complex, profitability, agriculture, statehood.

Бугунги кунда қорамолчилиқ тармоғи ривожланишида бир қатор муаммолар мавжуд. Булар, йирик чорвачилиқ фермаларида чорва бош сонининг камлиги, чорва бош сони билан унга озуқа етиштиришдаги камчилиқ ва номутаносибликлар, тармоқнинг илмий-техник ривожланиш ва замонавий техника воситалари билан таъминланишдан орқада қолиши, тармоқда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳамда АСМнинг бошқа тармоқларидаги товарлар нархлари ўртасидаги тафовутлар ва бошқалар. Шунинг учун ҳам, бизнинг фикримизча, қорамолчилиқни самарали ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш жараёнида истиқболда куйидаги муаммоларни бартараф этишга устувор аҳамият қаратиш керак:

аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотлари ва саноатнинг хомашёга бўлган талабини қондириш ҳамда қишлоқ ҳудудларини барқарор ривожлантириш;
мамлакатнинг озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш ва мустаҳкамлаш;
озиқ-овқат маҳсулотлари импортига бўлган қарамликни қисқартириш;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва товар ишлаб чиқарувчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш;

қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар даромадларини ошириш чоратадбирларига устувор даражада эътибор қаратиш;

қорамолчилик тармоғи инфратузилмасини ривожлантириш, озиқ-овқат, хомашё ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорини уйғун тарзда ўзаро манфаатли муносабатлар доирасида самарали бошқариш;

наслчилик ишларини замон талаблари даражасида ташкил этиш;

тармоқни ҳудудларнинг табиий-иқлим ва тупроқ шароитларидан келиб чиқиб жойлаштириш ва ихтисослаштириш;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларнинг ўз истеъмол товарлари билан ички ва ташқи озиқ-овқат бозорларига эркин кириши ва уларни экспорт қилиши учун шароит яратиш ва тегишли имтиёзлар бериш;

тармоқда кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш имкониятини яратувчи иқтисодий механизм элементларидан самарали фойдаланиш ва рентабеллик даражасига эришиш;

қишлоқ хўжалиги, шу жумладан қорамолчилик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг моддий манфаатдорлигини ошириш;

қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларни давлат томонидан адресли ва мақсадли қўллаб-қувватлаш;

қорамолчилик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи субъектлар фаолиятини инновацион техника ва технологиялар асосида модернизациялаш ва диверсификациялашнинг инвестицион лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий қилиш;

хорижий давлатларнинг чорвачилик, шу жумладан қорамолчиликни ривожлантириш, маҳсулотлар сифатини яхшилаш ва харажатларини камайтириш билан боғлиқ илғор тажрибаларига доир ахборот ресурслари билан таъминлаш, малака ошириш учун чет эл сафарларини ташкил қилиш ва ҳ.к. Юқоридаги долзарб вазифалардан келиб чиқиб, Чорва молларини сифатли озиқлантиришни ташкиллаштиришда сигирларнинг маҳсулдорлигини оширишнинг чекловчи омили – бу рациондаги озуқа моддаларининг энергияси ҳисобланади. Энергия етишмаслиги сигирга озуқа етишмаслиги билан эмас, балки унинг ошқозонининг чекланган сифими билан боғлиқ. [3]

Кундалик сут берадиган сигирлар учун озуқа 1 кг қуруқ моддасида қуйидаги оптимал энергия концентрацияси ҳисобланади: 8-12 кг - 0,72-0,78 озуқа бирлиги; 14-18 кг - 0,81-0,87 озуқа бирлиги; 20-24 кг - 0,90-0,99 озуқа бирлиги; 26-30 кг - 0,96-1,00 озуқа бирлиги; 32-38 кг - 1,04-1,08 озуқа бирликлари ва 40-44 кг - 1,08-1,15 озуқа бирликлари [124]. Шундай қилиб, агар сут маҳсулдорлиги кунига 44

кг бўлган сигирга 44 та озуқа бирлиги керак деб ҳисобласак, бу 38,2 кг (44:1,15) куруқ моддадан иборат бўлса, унда биз жуда тўйимли рацион ҳақида гапираётганимиз аниқ бўлади. Акс ҳолда, сигир бунча жуда кўп озуқа емайди [1].

Рационда ҳазм қилинган оқсил ва шакар-оқсил нисбати кўпайишига эътибор қаратилади. 1 озуқа бирлигида 142 г ҳазм қилинган оқсил бор ва шакар-оқсил нисбати 1,3:1,0, норма эса 1,1:1,0.

Қорамолчиликда ҳайвонларни озиклантиришнинг учта асосий тизими қўлланилади: экстенсив, ўртача ва интензив. Экстенсив тизимда ҳайвонларни доимий ёки даврий равишда қорамолларни етарли даражада озиклантирмаслик, мавсумий яйловлардан фойдаланиш, қўллаб-қувватловчи озиклантиришни таъминлаш ва чорва молларининг ўртача маҳсулдорлигини олиш билан тавсифланади.

Қорамолчиликни ривожлантиришда энг аввало чорва маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи хўжаликлар ва уларга хизмат кўрсатувчи объектларни ҳам масофа, ҳам ресурслар таъминоти нуқтаи назардан тўғри жойлаштириш учун барча имкониятларни яратиш зарур. Объектларни тўғри жойлаштириш ердан оқилона фойдаланиш, транспорт харажатларини камайтириш, капитал кўйил-маларни тежаб сарфлаш, асосий воситалардан самарали фойдаланиш, ишлаб чиқариш самарадорлигининг юқори бўлишига имкон яратади. Яъни, ишлаб чиқариш объектларни жойлаштиришда моддий-техника таъминоти, маҳсулот ишлаб чиқаришдан тортиб, то уни йиғиш, сақлаш ва бошқа хизматларнинг ўзаро боғлиқлиги ва кетма-кетлигига эътиборни қаратиш лозим.[1]

Ҳозирда чорвачилик маҳсулотлари асосан деҳқон хўжаликларида етиштирилаётган бўлиб, моллар зотдорлиги ва ирсий хусусиятлари сут ҳамда гўшт маҳсулотларини кескин кўпайтириш имконини бермайди. Шунинг учун деҳқон хўжаликларидаги чорва моллари наслини яхшилаш борасида чоратадбирлар ишлаб чиқиш. Шу йўналишда чорва моллари зотини яхшилаш ва аҳолига зотдор моллар етказиб бериш тизимини яратиш билан бирга чорвадорларни сифатли чорва маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ундовчи омилларни ишга солиш муҳим аҳамият касб этади.

Чорвачилик маҳсулотларига белгиланаётган нархлар ва уларни етиш-тириш учун зарур бўлган озуқалар, шунингдек, айниқса саноат маҳсулотлари нархлари ўртасидаги номутаносибликни юмшатиш мақсадида тармоқ фаоли-ятида дотация ва субсидия дастакларини мақсадли ва манзилли қўллаш.

Маълумки, республикамизда қорамолларнинг маҳсулдорлиги талаб даражасида эмас. Бунинг асосий сабаблари зотдор молларнинг камайиб кетганлиги ва насли уруғларни етказиб бериши тизимидаги монополь вазият, молларни сунъий уруғлантириш марказлари ва мутахассисларининг етишмаслиги, урчитишдаги технологиянинг эскирганлиги каби муаммоларга бо-риб

тақалади. Бинобарин, соҳадаги бу каби мавжуд муаммоларни ҳал этиш давлат даражасида дастурий чора-тадбирлар ишлаб чиқиш ва амалиётга тез-кор татбиқ этишни тақозо қилади.[2]

Чорвачилик соҳаси билан боғлиқ илғор технологик асбоб-ускуналар, юқори самарали хайдов, экиш, ишлов бериш ва ўрим-йиғим теникалари, мини цехларни сотиб олиш учун фермер ва деҳқон хўжаликларига имтиёзли, узоқ муддатли кредитлар ажратиш самарали тадбирлардан эканлигини ҳам алоҳида эътироф этиш жоиздир.

Йирик қишлоқ марказлари ва чорвачилиги ривожланган ҳудудларда хусусий тадбиркорлик асосида омихта ем, дағал хашак ва бошқа турдаги озуқа экинлари, насли молларни кўпайтириш, шу жумладан хориждан олиб келиш ва сотишга ихтисослашган аукцион бозорлари, зооветеринария ва наслчилик ишлари, қушхона ва бошқа турдаги хизматларни кўрсатишга ихтисослашган шаҳобчаларни ташкил этиш ва ривожлантиришни ҳар томонлама иқтисодий рағбатлантириш.

Чорва молларини суғурталаш тизимини яхшилаш, шу жумладан хориждан келтириладиган насли чорва молларини суғурталаш бўйича мах-сус дастур ишлаб чиқиш ва унда суғурта тўловини асосан наслчилик тизи-мини ривожлантириш чора-тадбирларига сарфлаш, унинг бир қисмини дав-лат томонидан молиялаштиришни амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Бугунги кунда фермер ва деҳқон хўжаликларини ем-хашак экинлари уруғлари билан таъминлаш масаласи ҳам ўз ечимини топмаган, чунки улар зарур уруғлик материалларини қиммат нархларда асосан хусусий тадбир-корлардан сотиб олишмоқда ва қисман ўзлари ҳам етиштирмоқда. Зотан, нафақат ушбу йўналишда, балки ҳозирги шароитда республика ва унинг ҳудудлари кесимида қишлоқ хўжалиги корхоналари даромадларининг паст-лиги боис наслчилик, ем-хашак экинларини уруғчилиги, чорвачилик тармоқ-ларига зарур замонавий техника ва технологиялар ишлаб чиқариш соҳалари-да ҳам миллий илмий-тадқиқот ва тажриба-ихтирочилик ишларини такомил-лаштириш, ушбу муҳим жараёни давлат томонидан молиялаштириш чора-тадбирлари ва уларни амалиётга татбиқ масалаларига устувор даражада эътибор қаратиш лозим.[3]

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш самарадорлигини таҳлил қилишда, бизнингча, биринчи навбатда, натурал кўрсаткичлардан фойдаланиш лозим. Лекин, маълумки, натурал кўрсаткичлар қишлоқ хўжа-лиги маҳсулотлари етиштириш самарадорлигининг фақат бир томонини ёритади ва корхона ёки тармоқ фаолиятини тўлақонли баҳолаш имконини бермайди. Қорамолчилик тармоғини самарали ривожлантириш учун табиий-иқлим, биоэкологик, техник-технологик, ташкилий-иқтисодий, ижтимоий-ҳуқуқий йўналишларни мужассамлаштирувчи ва ўзаро боғловчи барча муҳим омиллардан оқилона фойдаланиш чора-тадбирларига асосий эътибор қаратиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бершицкий Ю.И. Теоретико-методические аспекты инновационного развития агроэкономики. // В сб. трудов «Российская экономическая модель-7: от стагнации к развитию», Краснодар, ФГБУ "Российское энергетическое агентство" Минэнерго России Краснодарский ЦНТИ – филиал ФГБУ "РЭА" Минэнерго России, 2017 г. – с. 288 –304
2. <http://www.fao.org/publications/card/en/c/9655af93-7f88-58fc-84e8-d70a9a4d8bec/>
3. <https://president.uz/uz/lists/view/3117>
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси Халқ сўзи, 2017 йил 23 декабрь.